

Anakronism och vänstervridning

Det är vanligt att erfarenheterna från nuet får färga bilden av det förflutna. Anakronismen är en sådan färgning. Den kan också vara ett vanställande av verkligheten. Marxisterna lever t ex kvar i en förlegad klasskampsideologi med vilken de färgar vad som sker omkring oss. Arbetare idealiseras, medan arbetet nedvärderas. »Marxismens slutmål vittnar om dövhet för de mänskliga värden vi är satta att förvalta», skriver lektor Ingvar Horgby, som menar att det arbetsfria himmelrike, som Marx tänkte sig, kommer att bli ett helvete om det uppnås. Det är en flykt från verkligheten att utmåla dagens samhälle som om det vore vad Marx för över hundra år sedan föreställde sig att det skulle bli. Men de verkligt vänstervridna flyr ej bara från verkligheten utan också från ansvar och från förnuft.

Begreppet historia är som bekant dubbeltydigt. Det avser dels de objekt som historikerna söker skildra: händelser i det förgångna, dels resultatet av historikernas verksamhet: deras nedtecknade tolkningar av det förgångnas fakta.

Historien i denna senare mening kan medverka till att forma historien i den första meningen, det historiska skeendet; historietolkningen är av politisk betydelse. Vår verksamhet i nuet bygger på våra föreställningar om vad som skett. »Minervas fågel flyger i skymningen», så uttryckte historiens filosof framför andra, Hegel, en grundtanke i sitt filosofiska system. Satsen är egentligen ganska självklar: kunskapen om ett historiskt skeende kommer efter detta skeende. Kunskapen om en händelse är inte samtidig med händelsen utan »försenad».

Vad är anakronismer?

Anakronismer är fel mot tidskostymen: vi kan kläda förfäderna i våra kläder. Sextonhundredatalsmänniskorna var så hemma i sin tid att de fann det naturligt att se de fransk-klassiska skådespelen med motiv från antiken framföras i barockdräkt.

Men vi kan också kläda oss själva i förfädernas kläder. Det är en form av anakronism som är vanligare i den alienerade nutiden, som blir alienerad bl a genom att den ständigt av den dominerande ideologien, marxismen, sägs vara det. Den aktuella verkligheten kan vantolkas, därför att nuet ses som en variant av det förgångna. Den nya vänstern hänger sig ohejdat åt denna anakronism – det är kanske signi-

fikativt att många av dess företrädare annonserar den redan i klädedräkt och frisy.

Anakronismerna skulle skapa blott akademiska problem om vi inte vore tvungna att *delta* i det historiska förloppet. Problemet att undvika anakronismer skulle också vara mindre, och anakronismerna skulle göra mindre såväl skada som oväsen, om vi levde i en mindre dynamisk värld. Historiens acceleration är ett fenomen, som varit markant åtminstone alltsedan slutet av 1700-talet. Det är väl ingen tillfällighet att den moderna historietolkningens födelse är samtidig med begynnelsen av denna accelerationsprocess. Att se »wie es eigentlich gewesen» blev ett behov när skillnaden och olikheten mellan det som hänt och det som hände blev allt mera framträdande. Den historiska oskuldsfullheten, som kännetecknat tidigare århundraden, ersätts av det moderna historiska medvetandet. Men det är inte heller en tillfällighet att alltsedan samma tid, slutet av 1700-talet, anakronistisk tolkning av den aktuella verkligheten varit viktiga komponenter i idéhistorien. Föränderligheten har gjort det svårt att vara hemma i nuet och att inordna dess fenomen i kunskapsstoffet. Nuet har setts från det förgångnas synpunkt. De ideal, som man velat förverkliga, har varit idealföreställningar om det förflutna.

De politiska reaktionära rörelser, som kan födas av sådan vilshenhet i nuet, kan vara sympatiska till sina syften. Det framväxande industrisamhället hade – minst sagt – skönhetsfläckar. Men i medeltiden stod lösningarna på det moderna samhäl-

lets problem inte att finna, som en del reaktionära romantiker tycktes tro.

Historiska anakronismer

I svensk historia finns flera exempel på hur en anakronistisk tolkning av samtids-händelserna har påverkat politikernas verksamhet. Så skedde 1914. Det finns en beaktansvärd likhet mellan bondetågsidealismen och nutidens vänstervridna idealism. Båda bygger på en romantisk och anakronistisk uppfattning av en folkgrupp. De män som tågade upp till Stockholms slott betraktades som den kärnsunda bondeklassens representanter, och bönderna identifierades med Folket, Sveriges allmog. 1914 års män utnyttjade bönderna för att ge politisk tyngd åt sin (förvisso berättigade) upprustningspolitik: Folket stod bakom programmet. Men de insåg inte att bönderna mindre än tidigare kunde identifieras med det svenska folket. Medan andra folkgrupper växte, stagnerade bondebefolkningens antal. Bondetågsromantikerna såg inte den aktuella verkligheten klart därför att de fångats i en anakronismens fälla.

Nu, 1970, romantiserar arbetarklassen. Nu när arbetarklassen är en krympande minoritet identifieras den med svenska folket. Anakronistiska värderingar följer i spåren. Nu när fönsterputsaren tjänar 2 500 kronor i månaden för att putsa fönstren till det kontor, där gymnasiingenjören sitter lycklig över att äntligen ha fått arbete med en lön av 1 800 kronor i månaden, nu talas det om det förtryck arbetarna är utsatta för och om den orättvisa som råder i förhållandet mellan arbe-

tare och tjänstemän. Nu när de högavlönade gruvarbetarna vid det statsägda LKAB strejkar för att återställa den löneöverlägsenhet, som hotats av LOs solidariska lönepolitik, nu talas det om den privatkapitalistiska utsugningen av arbetarklassen. Minervas fågel flyger i skymningen; ibland flyger den inte alls.

Klasskampsideologien, som alltid varit avskryvård, är nu dessutom förlegad, eftersom den bygger på förhållanden som varit, inte på förhållanden som är. Det är en anakronism som konserveras av den nya vänstern. Liksom bönderna idealiserades – inte av dem själva! – vid sekelskiftet, så sentimentaliseras det i dag kring arbetarklassen – men inte av arbetarna själva utan av grupper som i fråga om intressen och värderingar står dem mera främmande än kapitalister och arbetsgivare. Arbetare och intellektuella – det är ju inte någon naturlig kombination; i många sammanhang har ju också heterogeniteten mellan dessa grupper övergått i strid.

Arbetarna har dock varit kloka nog att till egen fördel utnyttja de för dem goda konjunkturen. Lönepåslaget för gruvarbetarna i Norrbotten blev imponerande. Sentimentaliseringen av dem fick den vildd strejken, avtalsbrottet, att framstå som ett hjältedåd; realpolitikern Rantatalo blir en oangriplig idealgestalt för gåsleverproletariatets ambassadörer och chefredaktörer (en motsvarighet finner vi i idealiseringen av Krüger under boerkriget). Sentimental romantik kan ha politiska konsekvenser; anakronismer är historiska krafter.

Arbetets värde

Medan kroppsarbetarna idealiseras tolkas kroppsarbetet som förnedrande, fysiskt och psykiskt nedbrytande. Detta sker samtidigt som kroppsarbetet blir allt mindre fysiologiskt krävande. Lantbrukarna, särskilt småbrukarna, som verkligen fortfarande vet av det tunga kroppsarbetet, med ringa lön för mödan, är det tyst om; är det för att de, såsom ägande produktionsmedel, kan räknas till kapitalisterna?

Marxismen är inhuman inte blott i fråga om de medel den förordar för att genomföra sina mål. Marxismens slutmål vittnar om dövhet för de mänskliga värden vi är satta att förvalta.

Hieronymus Bosch skildrar i sina målningar helvetet som en plats fylld av grymhet och absurditet. Grymheten visar marxismen på vägen mot målet; absurditeten finns i bilden av målet. Till det helvetiskt absurda hör föreställningen om arbetets försvinnande. Kapitalismen håller nu på med att på egen hand, utan revolution, förverkliga det som Marx förutsatte skulle ske blott genom revolution. Enligt framtidsforskarna har vi att förvänta oss i det postindustriella samhället att arbetet blir ett njutningsmedel för överklassen. Marx hade tydligen fel i att tro att det behövdes revolution för att åstadkomma detta. Men det är inte blott hans profetia om vägen till målet som visat sig vara fel. All erfarenhet talar för att det arbetsfria himmelrike Marx tänkte sig kommer att visa sig vara ett helvete när det uppnås. Marxismens tankar om finalen av det mänskliga dramat kännetecknas av en anarkistisk individualism: stat och lagar skall försvinna

och (det socialt påtvingade) arbetet skall ersättas av spontan självverksamhet, som ger självförverkligande.

Arbetet kan givetvis utformas inhumant, vilket ofta skett under historiens gång; tvånget kan givetvis bli terror. Men i arbetets egenskap att vara socialt påtvingat ligger också garantien för social förankring; både arbetsprocessen och arbetsresultatet förenar människorna med varandra. Alienationen kan försvinna genom (det påtvingade) arbetet, inte genom den självvalda sysselsättningen utan social förankring. Hobbyverksamhet är ett dåligt surrogat för arbete.

Freud skriver mycket vist: »Att betona vikten av arbete har större effekt än någon annan åtgärd för att binda individen närmare till verkligheten; i sitt arbete är han åtminstone säkert förankrad vid en del av verkligheten, den mänskliga gemenskapen». Arbetet är för Freud skyddet mot alienationen, för Marx uttrycket för den.

Nu, 1970, talas det om arbetet som en förbannelse, som alienerande, nu när vi hotas av meningslösheten i det arbetsfria samhället. Det talas om arbetets förbannelse och kroppsarbetets förnedring, nu när vi borde anstränga vår fantasi för att finna lösningar, som bevarar arbetet som en nödvändig rättighet för alla vuxna. Marxismens negativa värdering av arbetet speglar förhållanden i det begynnande industrisamhället. Det är den sämsta tänkbara bas för sådana reformer av masskonsumtionssamhället, som kan skapa människovärdiga förhållanden i det postindustriella samhället.

Flykten från verkligheten

Problemet med anakronismer som politiskt instrument har som sagt blivit större genom historiens acceleration. De snabba förändringarna skapar otrygghet. Erfarenheten ger inte längre självklara ledtrådar för handlandet. Konsekvensen blir regression, »flykt från friheten» för många svaga själar. Den högljudda ungdomsopinionen har funnit ett utmärkt kamouflage under flykten, nämligen Marx' profetior. Man flyr från verklighetens otrygghet. Tryggare kan ingen vara än den som har nyckeln till all samhällsutveckling, den som Marx ger åt sina lärjungar. Den värld som Marx såg vid mitten av 1800-talet genom sina starkt färgade glasögon – Marx' bild av det dåtida samhället i de industrialiserade länderna var ju redan den en anakronism – den ser dagens vänstervridna i nutidens samhälle, och de utvecklingstendenser mot massfattigdom och ökade klasskillnader, som ingår i Marx' falska profetior, ser den nya vänstern, när den skådar in i framtiden.

»Sanningen skall göra Eder fria» – eftersom de vänstervridna flyr friheten, måste de förlita sig på verklighetsförvanskningar. Och eftersom det är svårt att på fri hand förvanska verkligheten, griper de tillbaka på en given förvanskning av den sociala verkligheten från mitten av 1800-talet. Regressionen är den psykologiska basen för anakronismens fängelse.

Det är naturligt att ungdomen lättast faller offer för regressionens flyktmekanismer. Unga människor har mest framtid att vara rädd för och minst av kunskap, ömdöme och erfarenhet, som är skyddet mot

regressivt beteende. Det visade sig på 20- och 30-talen; fascismen och nazismen var typiska ungdomsrörelser. Det visar sig i efterkrigstidens förvillelser. Varje lärare vet att talet om att ungdomen nu är mera orienterad och informerad än förr blott är en populär myt.

Ideologiska skyggglappar avskärmar från verkligheten och ger möjlighet till anakronistisk missanpassning. Det är ingenting nytt. Clarté-radikaler under 30-talet kunde kalla dem, som avlossade de förlupna kulorna i Ådalen, för kapitalistiska mördare, samtidigt som de entusiasmerades av kommunismens segrar i Sovjet under Stalins värsta utrensningstid.

I den moderna vänstervridningens anakronismer finns emellertid, synes det mig, ett i tidigare former av socialism icke särskilt markant inslag.

Ett av arbetarrörelsens mål har varit att ge även arbetarna del av den västerländska bildningen. Den andliga kulturen i västerlandet ansågs så värdefull att den inte fick förbehållas en liten grupp. De nya revolutionärerna synes ha helt andra värderingar. Själva de västerländska idealen attackeras.

De vänstervridna anakronismerna får inte ses som isolerade fenomen. De kan inte fattas som misslyckanden i en ärlig strävan till sann verklighetsåtergivning. De passar naturligt in i ett mönster, de kan tolkas som uttryck för en annan tidsuppfattning än den västerländska, som har klassiskt-grekiskt och kristet ursprung. De blir då inte temporala feltolkningar utan konsekvenser av en ny tidskonception. Löwenthal talar i en artikel »Oförnuft och

revolution» om »revolten mot västerlandet». Han påpekar att revolten inte huvudsakligen är ett politiskt problem. »Det är framför allt ett tecken på en kris i vår civilisation». Det är mer än ett försök att med våld ge vår västerländska kultur ny social och politisk ram. Det är ett avvísande av de västerländska idealen. Både de politiskt aktiva och de politiskt passiva rebellerna i vår tid har börjat att i allt högre grad förkasta »värdet av materiella och delvis även intellektuella framsteg och värdet av den ansträngning och den disciplin som krävs för att nå framstegen, inklusive ett disciplinerat tänkande – värden som är lika väsentliga delar av västvärldens kulturella arvegods. Samma attityd är uppenbar i deras sätt att avvisa varje tidsperspektiv till förmån för en dyrkan av det omedelbara nuet; det måste hävdas att känslan för den utstakade tiden och sättet att korrelera olika handlingar med tanke på framtiden har varit basen för all västerländsk civilisation ända från den tid, då västerlandets kyrktorn först utrustades med urtavlor fram till de senaste framstegen i fråga om vetenskap och industri».

Tidsperspektivet

»Vill man belysa en kulturs livsytringar under *en* synvinkel, är det inte bara försvaret utan troligen högst sinnrikt att utgå från ett antagande om det sätt varpå den ifrågavarande kulturens medlemmar uppfattat det medium, rummet, där våra handlingar utspela sig och alla deras synliga resultat kvarbliva» (G H von Wright: Tanke och förkunnelse). Mutatis mutan-

dis bör detta kunna gälla även olika kulturers uppfattning av tidens medium.

Kristendomen har gett västerlandet dess linjära tidsuppfattning. Enligt Kierkegaard, som av alla teologer och filosofer intensivast och djupast penetrerat dessa frågor, är för den kristne framtiden tidens avgörande modus, förutsättningen för val, avgörelse, ansvarighet. För den platonska filosofien, den grekiska kulturens teoretiska höjdpunkt, blir tiden däremot något oväsentligt, eftersom tiden tolkas primärt som det förgångna, i anamnestanken som är idélärans grundval. Den kristna tidstolkningen ger frihet för målinriktad handling (därav kristendomens unika poängtering av individen, handlingens upphov). Den platonska tidsuppfattningen är intellektualistisk, förutsättningen för filosofisk-teoretisk kontemplation (varför individen upphör att äga betydelse, eftersom det verkliga är de ideala objekt som kontempleras). En tredje möjlighet är att tidsupplevelsen bestäms av nuet. Då blir verklighetstolkningen arbiträr och irrationell. Tiden kan inte ges något innehåll, eftersom nuet saknar omfång.

Nyckelordet för de nya revolutionärerna är engagemang. I Sverige föregicks det nya raseriet av trolöshetsdebatten. Till synes står dessa två riktningar i motsats till varandra: de som hävdar att de är principiellt trolösa skulle, tycker man, ha svårt att vara engagerade. Så är det emellertid inte. För att återigen tala i kierkegaardska termer: trolösheten präglar den estetiska människan, som flyr från ansvaret att knyta samman ögonblicken och ge sitt liv kontinuitet. Engagemanget blir det hopplösa

försöket att fylla den trolöses momentana ögonblickstillvaro med innehåll. Spektaklet kamouflerar tomheten. Det är betecknande att rebellerna avstår från att binda sig vid preciserade program om vad som skall komma efter revolutionen. Ett sådant program skulle ju innebära ett avståndstagande från irrationalism och ett antagande av tidsperspektiv. Ett program förutsätter planmässigt handlande och ett avståndstagande från berusningen av det momentana.

Flykten från ansvaret

Vart flyr människan, när hon flyr från sig själv? Kanske till kollektivet. Den nya vänstern kännetecknas av en upplevelsekollektivism, kollektivismen som njutningsmedel. Den kan ses som ett försök att undkomma tomheten.

Kollektivismen är emellertid inte ett botemedel mot tomheten utan ett uttryck för den. Man får inte en positiv summa genom att addera nollor. Ögonblickstillvaron (även den som upplevs i kollektivet) blir innehållslös, hur orgiastisk eller engagerad den än är. Utvidgad tomhet är inte realitet.

Författare och konstnärer har sagts vara tidens stormsvalor. Det är kanske så att de kulturella förändringar i konsten och litteraturen, som skedde kring sekelskiftet, nu får sociala och politiska konsekvenser. Konsthistorikern Sedelmayr har med stor lärdom och inlevelse skrivit den moderna konstens sjukdomshistoria. Hans tolkning av Picasso som en kierkegaardsk estetiker har inspirerat ovanstående reflexio-

ner om de trolöst engagerade. Konstens och litteraturens förtvivlan har måhända varit förspel till den politiska förtvivlan.

Den estetiska människan flyr från ansvaret, det personlighetsskapande. Därför förvanskar hon det moraliska språkspelet, som blott känner individer. Det är ett modernt drag, som vittnar om civilisationskrisen, att uteslutande anklaga samhället och överheten för försummelser och brott, medan personliga samvetsförebåelser tolkas som symptom på psykisk sjukdom. Här föreligger ett »klerkernas förräderi»: ansvaret för denna grundläggande förändring av de moraliska attityderna har västerlandets intellektuella framför andra. Många teologer har anslutit sig till dessa förrädare; de talar inte om orättfärdiga människor utan om orättfärdiga samhällsstrukturer. De har övergivit Nya testamentets extrema individualetik och anpassat sig till

tidsandan.

I kritiken av det kapitalistiska samhället sägs ofta att detta förhindrar den enskildes självförverkligande, vilket då blir det högsta värdet. För den nya väckelsens folk betyder emellertid självförverkligandet inte ett livslångt skeende, som styrs av inre, psykologiska och yttre, sociala krafter och som resulterar i harmoni mellan individen, mikrokosmos, och det sociala och universella kosmos, i den klassiska bildningsromanens stil. Självförverkligandet blir i stället en upplevelse i nuet, med individen skild från såväl historien och framtiden som från det sociala livet. Så fattad är självförverkligandet förtvivlan.

Skall den kristet-grekiska kulturen, med ansvar och besinning som högsta värden, ersättas av en orgiastisk, presentisk kultur, där handlingslivet präglas av trolöshet och där förnuftet abdikerat?